ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 2,1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 15.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 15.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail: philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт: https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 15.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ULUQOV NOSIRJON MUHAMMADALIYEVICH,
SOLIXO'JAYEVA HAVASXON ZOKIRJANOVNA
O'zbek va turk bayramlarining leksik-semantik tasnifi hamda etnolingvistik, lingvokulturologik tahlili 7

МАХМАРАИМОВА ШОХИСТА ТУХТАШЕВНА
Биз нега сўкинамиз? (ёки ҳақоратнинг нейролингвистик табиати) 10

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidagi fors-tojikcha gidronimlarning
semantik va funksional xususiyatlari 16

ASADOV TO'LQIN HAMROYEVICH,
MARDONOVA SARVINOZ ORIPOVNA
O'zbek tilshunosligida ravishga nisbat beriluvchi oraliq ma'no ifodali affikslar tadqiqi xususida 20

FAYZIYEVA XADICHA CHORIYEVNA
Surxondaryo o'zbek shevalarida bolalar o'yinlarining nomlari 24

BOTIROVA MAXLIYO
O'zbek tilida reklama matnlarining morfologik xususiyati 28

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
O'zbek lingvomadaniyatida «Intizorlik» frazeosemantik guruhi 33

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Kasb ohangi nutqda qanday jaranglaydi? 37

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI,
BABAYEVA SURAYYO ERGASHOVNA,
JUMAYEVA ANORXOL CHAMAN QIZI
O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasining nazariy asoslari 39

TESHABOYEVA GULNOZA
O'zbek tilida "Qora" rangini ifodalovchi sifatlarda mazmuniy sinkretizm 42

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
Evfememik vositalarning funksional uslubiy xususiyatlari 47

PO'LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic and linguocognitive features of speech manipulation in cyberspace 50

SOBIROVA FERUZA
Saylov targ'ibot diskursida pragmatik belgilar 54

QURBONOVA MUHARRAM JURABEKOVNA
Xurshid Davron she'riyatida murojaat gaplarning qo'llanilishi 58

ABDUG'ANIYEVA ZEBUNISO
Ilmiy diskursning institutsional-kommunikativ tabiati 61

BADALOVA MUAZZAM
Kibermuloqotda nutq aktlari va etik me'yorlar: ingliz va o'zbek tillari qiyosiy tahlili 65

ERGASHOVA YASMINA,
XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Neologizmlar klassifikatsiyasi 67

МУНДАРИЖА

O‘ROZBOQOVA MAHLIYO IMOMNAZAR QIZI
Xalq og‘zaki ijodi namunalarida takrorlarning qo‘llanilishi 71

MURODQULOVA IRODA SHAROFIDDINOVNA
Dostonlarda ornitonimlarning majoziy ma’no ifodasi 74

NURMATOVA SABRINA JAXONGIR QIZI
«Devonu lug‘otit turk» va «Qutadg‘u bilig» asarlarida qora rangning qo‘llanilishi 78

OCHILOVA MUXLISA ABDURAXMON QIZI
Badiiy diskursda kinoya nutqiy aktining pragmatik xususiyatlari 81

РАХМАТУЛЛАЕВА БАРНО ЗАФАР КИЗИ
Экзотическая лексика как маркер культурной идентичности персонажей
(на материале романа Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза») 85

RUSTAMOVA NIGORA RUSTAM QIZI
O‘zbek tilida duolar va olqishlarning lingvomadaniy talqini 89

ABDINAZAROVA GULISTON MUZAFFAR QIZI,
KHUJANOVA OZODA TOJIYEVNA
Conceptualization of love in uzbek and russian literary discourse:
a comparative cognitive-semantic and axiological analysis 93

O‘RMONOVA DURDONAXON TAVAKKALJON QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida “Tinchlik” konseptining o‘xshash va farqli jihatlari 97

ADABIYOTSHUNOSLIK

MUHIDDINOVA BADIA MUSLIHIDDINOVNA,
AXMEDOVA BAXTIGUL XAITMUROT QIZI
Qardosh xalqlar dostonlarida farzandsizlik motivi 101

RAXIMOVA NODIRA
Pastish, parodiya, travestiya, nazira va tatabbu’da intertekstual birliklarning
ifodalanish mexanizmlari va tipologik farqlari 104

MAMIROVA MAMLAKATXON ILHOMJON QIZI
Nasriy asarda ramziylik 111

КУЗИМУРОДОВА ЛОБАР МУРОТОВНА
Образ маленького человека в повести л.улицкой «Сонечка» 115

XOTIRA

Yuraklarda yashayotgan inson
Marhum tilshunos olim Ro‘ziqul Normurodovning
65-yillik porloq xotirasiga bag‘ishlanadi 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

KASB OHANGI NUTQDA QANDAY JARANGLAYDI?

Raximova Umida Djumayevna,
Termiz davlat universiteti
o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi v.b.dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Nutq inson faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, unda nafaqat axborot yetkazish, balki shaxsning ijtimoiy mavqeyi, kasbi va individual xususiyatlari ham namoyon bo'ladi. Kasb ohangi nutqning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u nutq jarayonida ma'lum bir kasb vakillariga xos intonatsion, leksik va uslubiy belgilar orqali ifodalanadi.

Har bir kasb egasining nutqi uning faoliyat sohasi, ish muhitidagi muloqot madaniyati hamda professional etikasi bilan bevosita bog'liqdir. Kasb ohangi deganda, muayyan kasb vakilining nutqida aks etadigan o'ziga xos ifoda uslubi, ohang, so'z tanlovi va muloqot tarzining yig'indisi tushuniladi.

Nutqda kasb ohangi nafaqat fikrni yetkazish vositasi, balki shaxsning kasbiy darajasi, tajribasi va madaniyatini ham namoyon etadi. Masalan, o'qituvchining nutqida tushuntirish va tarbiyaviy ohang ustun bo'lsa, shifokor nutqida aniqlik, xotirjamlik va ishonch hissi yetakchilik qiladi. Shu jihatdan kasb ohangi nutqning ta'sirchanligi va samaradorligini oshiruvchi muhim omil sanaladi.

Ma'lumki, nutq – bu insonning tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy tajribasining ifodasidir. Har bir shaxsning nutqi uning yashash muhiti, ta'lim darajasi, madaniyati bilan bir qatorda, eng avvalo, uning tanlagan kasb-kori yoki hunari bilan chambarchas bog'liqdir.

Kasb inson hayotining muhim qismi bo'lib, u nafaqat kundalik faoliyatni, balki nutqiy xususiyatlarni ham shakllantiradi. Masalan, o'qituvchining nutqi aniq, tushunarli va tarbiyaviy ruhda bo'ladi. Shifokor nutqida esa ehtiyotkorlik, muloyimlik va aniqlik ustunlik qiladi. Huquqshunoslar nutqida rasmiylik, mantiqiylik va dalillarga tayanish kuchli bo'ladi.Shuningdek, texnik kasb egalari nutqida ko'proq terminlar, qisqartmalar va aniq ifodalar qo'llaniladi. San'atkorlar yoki ijodkorlar nutqi esa obrazli, ta'sirchan va hissiy jihatdan boy bo'ladi. Demak, har bir kasb nutqning leksik, uslubiy va ohang jihatlariga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi.

Kasb ohangi deganda muayyan kasb egalarining nutqida kuzatiladigan o'ziga xos ohang, talaffuz, terminologiya va nutq uslubi tushuniladi. Bu hodisa tilshunoslikning pragmatika va stilistika sohalari bilan chambarchas bog'liq.

Birinchidan, kasb ohangi intonatsiya orqali namoyon bo'ladi. Masalan, o'qituvchilar nutqida ohang odatda aniq, ravon va tushuntirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Shifokorlar nutqida esa ohang ehtiyotkorlik, muloyimlik va ishonch uyg'otishga xizmat qiladi. Huquqshunoslar nutqida qat'iylik va rasmiylik ustunlik qiladi.

Ikkinchidan, kasb ohangi leksik birliklar orqali ham ifodalanadi. Har bir kasb egasi o'z sohasiga xos terminlardan foydalanadi. Masalan, pedagogik nutqda «metod», «didaktika», «kompetensiya» kabi atamalar keng qo'llaniladi. Tibbiyot xodimlari nutqida esa «diagnostika», «terapiya», «simptom» kabi terminlar ustunlik qiladi.

Uchinchidan, kasb ohangi nutqning uslubiy xususiyatlarida ham aks etadi. Rasmiy kasb egalari (masalan, davlat xizmatchilari) nutqida rasmiy uslub ustun bo'lsa, ijodiy kasb egalari (yozuvchi, jurnalist) nutqida obrazlilik va emotsionallik ko'proq seziladi.

Kasb ohangining yana bir muhim jihati – uning kommunikativ samaradorlikka ta'siridir. To'g'ri tanlangan ohang muloqot jarayonida tushunishni osonlashtiradi, ishonch uyg'otadi va axborotning aniq yetkazilishiga xizmat qiladi. Aksincha, noto'g'ri ohang muloqotda tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, kasbiy muhit ham nutq rivojiga katta ta'sir qiladi. Inson kimlar bilan ko'proq muloqotda bo'lsa, ularning nutqiy uslubi asta-sekin o'z nutqiga ham singib boradi. Shu bois kasbiy muhit nutq madaniyatining shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

Ikki omil bevosita shaxsning o'z xohish-irodasiga bog'liq bo'ladi. Bular: ma'lumotlilik hamda muayyan kasb yoki hunar egasi bo'lish. Tabiiyki, ma'lumotlilik hamda muayyan kasb yoki hunar egasi bo'lish uning madaniyatlilik darajasini belgilaydi. Zero, insonning madaniyatlilik belgisi, avvalo, uning tilida, nutqida seziladi.

Zero ulg'lar aytganidek, Beruniy inson har tomon-

lama kamolga etishi uchun u ilmli bo'lishi bilan birga mehnatsevar va hunar egasi bo'lishi ham kerak deydi.

Abu Ali ibn Sinoning mehnatsevarlik tarbiyasi borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. Jumladan, u har bir bolani biror hunarga o'rgatmoq shart[1]-, deydi. Yosh yigit biror hunarni o'rgansa, uni hayotga tatbiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta'minlaydigan bo'lsagina otasi uni uylantirib qo'ymog'i lozim, deb hisoblaydi. O'spirin hunar egallashi bilan unda nafaqat axloqiy hislar, balki xarakterning irodaviy xislatlari ham tarkib topa boshlaydi. Hunar egallash orqali o'spirinlarda sabr-bardoshlilik, chidamlilik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, zukkolik kabi insoniy sifatlar shakllanadi.Ibn Sino har bir insonning mijozidan kelib chiqqan holda unga alohida e'tibor berish kerakligini ta'kidlashi tufayli juda katta amaliy ish qilganligiga guvoh bo'lish mumkin. Uning fikricha, har bir inson faqat unga tegishli bo'lgan xususiyatlargagina egadir, unga o'xshash insonlar kamdan kam bo'ladi.

Yusuf Xos Hojibning o'sha davrda kosib-hunarmandlarga naqadar xayrixohligi o'z-o'zidan emas edi. Chunonchi, davlatning tinch osoyishtaligi, jahonda tutgan mavqei, boyligi, xalqning farovonligi ana shu toifadagi kishilarga bog'liq edi. Zero, kasb-hunar ta'limning ijtimoiy-siyosiy, moddiy va madaniy taraqqiyotining o'lchov birligi sanalardi.Yusuf Xos Hojib jamiyat taraqqiyoti va xalq farovonligida muhim o'ringa ega bo'lgan dehqonlar, chorvadorlar, savdogarlar, tabiblar, olimlar haqida ham muhim fikrlar bayon etadi va har birining jamiyatdagi o'rnini ko'rsatib beradi.Chunonchi, dehqonlar va chorvadorlarning ham ijtimoiy, iqtisodiy hayotda tutgan o'rnini yuqori baholaydi va ular mehnati eng ulug' va sharafli muqaddas ekanligini ta'riflaydi. Ko'rinib turibdiki, olim jamiyatning rivojlanishiga hissa qo'shgan har bir kasb-hunar egasini ulug'laydi va ularni qadrlash zarurligini ta'kidlaydi.

Kaykovus jamiyat taraqqiyotida ilm bilan birga kasb-hunarning zarurligini ta'kidlaydi: «Agar kishi har qancha oliy nasab va asl bo'lsa-yu, ammo hunari bo'lmasa, u xaloyiqning izzat va hurmatidan noumid bo'lur. Ulug'lik aql va bilim qiladur, nasl-nasab qila emas. Ismni senga ota va onang qo'ymishlar, sen unga g'arra bo'lmagin. Ammo sen hunar bilan bir nomga ega bo'lgil[2]». Shuning uchun ham asarda turli kasb egalari ulug'lanadi. Kasb-hunar o'rganishni bilim olish bilan qo'shib olib borishni tavsiya etadi. Fanni amaliyot bilan uzviy aloqada deb qaraydi. Kaykovusning bu qarashlari o'sha davrning ilg'or qarashlaridan sanaladi.

Kaykovusning «Qobusnoma» asarida kasb-hunar haqida bir qator fikr-mulohazalar keltiriladi. Aynan keltirilgan fikrlardan kasb-hunarning inson hayotidagi o'rni mohiyati yuzasidan qarashlari ilgari surilgan. «Ey farzand, ogoh bo'lki, hunarsiz kishi hamisha foydasiz bo'lur va hech kishiga naf yetkurmas. Bilursanki, tikanli bo'taning tani bordur, ammo soyasi yo'qdir. Hunarsiz kishi ham tikanli bo'ta yanglig' na o'ziga va na o'zgaga foyda berur. Agar kishi har qanchaki oliy nasab va asl bo'lsa, ammo hunari bo'lmasa xaloyiqning izzat va hurmatidin noumid bo'lur. Agar kishida ham nasab gavhari va hunar bezak bo'lmasa undan battaroqdir. Jahd qilgil asl bo'lsa unga g'arra bo'lmagil, nedinkim tan gavhari ziynati bilan ziynatlangan bo'lmasa, u hech narsaga arzimagusidir. Andoqkim debdurlar: ulug'lik aql va donishmandlik biladur, gavhar va nasab bila bo'lmas[3]«.

Kishilar nutqida «bozorchidek qichqirmoq», «prokurorcha ton», «o'zini raisday tutmoq», «baliqdek silliq», «ipakdek mayin», «yangi pishgan shirmoy nondek», «tishini sug'urtirgan kabi», «chandirdek cho'zilmoq», «to'rt para dars o'tgandek», «ma'ruza qilmoq», «poshnasini yedirib» kabi qator birliklarning ishlatilishi ham ularning kasb-kori, hunari bilan aloqadordir.

Kasb ohangi nutqda muhim kommunikativ vosita hisoblanadi. U nafaqat nutqning mazmunini boyitadi, balki nutq egasining kasbiy identifikatsiyasini ham namoyon etadi. Kasb ohangini to'g'ri qo'llash muloqot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi va professional faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, kasb-kor yoki hunar shaxs nutqini shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. U insonning so'z tanlovi, gap qurilishi, ohangi va muloqot uslubiga bevosita ta'sir qiladi. Shuning uchun har bir mutaxassis o'z kasbiga mos ravishda nutqini rivojlantirib borishi zarur.

Rezyume. Mazkur masala tilshunoslikning sotsiolingvistika va psixolingvistika sohalarida muhim o'rin egallaydi. Ushbu maqola shaxs nutqining shakllanishi va rivojlanishida ijtimoiy omillar, xususan kasbiy faoliyatning rolini tahlil qilishga qaratilgan.

[1] Ibn Sino. Donishnoma. – Toshkent,1980.
[2] Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent, 2018.
[3] Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent, 2018.

Rezyume. This issue is the sociolinguistics and psycholinguistics of linguistics it occupies an important place in its fields. This article is aimed at analyzing the role of social factors, in particular professional activity, in the formation and development of personality speech.

Резюме. Данная проблема является предметом изучения социолингвистики и психолингвистического направления лингвистики и занимает важное место в ее областях. Данная статья направлена на анализ роли социальных факторов в формировании и развитии речи личности, в частности, профессиональной деятельности.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA ZAMON KATEGORIYASINING NAZARIY ASOSLARI

Sarbarova Dilnoza Nosirjon qizi,
O'zbekiston Milliy universiteti
o'zbek tilshunosligi kafedrasi katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Babayeva Surayyo Ergashovna,
Jumayeva Anorxol Chaman qizi,
O'zbekiston Milliy universiteti talabalari

O'zbek tilida zamon kategoriyasi tilshunoslikning muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Fe'l zamonlari orqali harakatning nutq momentiga munosabati ifodalanadi va bu hol tilning grammatik tizimida alohida o'rin egallaydi. Zamon kategoriyasining o'rganilishi qadimgi davrlardan boshlangan bo'lib, bugungi kunda ham uning ayrim jihatlari yuzasidan turli qarashlar mavjud. Zamon ko'rsatkichlarining morfologik tabiati, ularning shakllanishi va funksional xususiyatlari hali ham to'liq yagona tizimga solinmagan. Ayniqsa, zamon shakllarining turlicha tasniflanishi ilmiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. O'zbek tilida zamon ko'rsatkichlarining morfologik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning tarixiy shakllanishi va zamonaviy talqinlarini o'rganish bugungi kun tilshunosligida muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbek tilida zamon kategoriyasi murakkab va ko'p qirrali hodisa bo'lib, uning ifodalanish usullari tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu kategoriyaning tarixiy taraqqiyotini o'rganish esa o'zbek tilining umumiy grammatik tizimini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Turkiy tillarda mayl va zamon: ayniqsa, tarixiy jihatdan, shakl nuqtayi nazaridan o'zaro aniq ajralmagan kategoriyalar hisoblanadi. Bu hol, avvalo, mayl va zamon kategoriyalarining har biri uchun alohida affikslarning mavjud emasligi, mayl va zamon ma'nolarini ifodalashda bir vaqtning o'zida ikkita affiksning ketma-ket qo'llanilmasligi, bitta affiksning ham mayl, ham zamon ma'nosini ifodalash vazifasini bajarishi bilan izohlanadi. Ya'ni bir shakl, bir tomondan, mayl ma'nosini anglatishga xizmat qilsa, boshqa tomondan, ish-harakatning vaqtga munosabatini ham ifodalashi mumkin. Masalan, aniqlik mayli guruhiga kiruvchi fe'llar ish-harakatning qaysi zamonga tegishli ekanini ko'rsatishi asosida tasnif qilinadi.

O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasi haqidagi dastlabki ilmiy qarashlar Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida uchraydi. U fe'l shakllarining yasalishida o'tgan zamon va buyruq shakl-